

ANDRÁS SÁNDOR

A BAKUCZ–KEMENCZKY KÖLTŐ ÉS MŰVÉSZ HÁZASPÁRRÓL

■ „Nem tudom, hogyan volt és van az időtlenben. Az időben Kemenczky kollázsai voltak először. Nélkülük talán sohasem csinált volna Bakucz kollázsokat és képeket, ahogy talán ezek nélkül Kemenczky sem csinált volna, Bostonból először visszatérve Budapestre, zászlókat. A kiállítás, illetve a bemutató anyagának és szellemének egymásmellettsége ösztönöz efféle találgatásra, gondolatokra. Bakuczot izgatták-ajzották Huszár Éva *Arkánumban* megjelent kollázsai, szövegeket is írt melléjük, szerette volna együtt kiadni őket. Ő maga azonban csak Kemenczky Judittal együttlétében és a tőle ideiglenes különélés bostoni magányában kezdett képeket csinálni. Megkönnyebbülésként, mondta; meglepetésként, éreztük mi, barátai. Valószínűnek tartom tehát, hogy itt látható művei nem jöttek volna létre Kemenczky Judit festett-ragasztott képei és személyének földrajzi távolléte nélkül. Elsősorban persze Bakucz nélkül nem jöttek volna létre. Ezt az idiómát, nemcsak ezeket a műveket, más nem artikulálta volna. Ezért különösen izgalmas, mennyire és mennyiben térnek el egymástól kettejük képei, kollázsai.

Szinte lehetetlennek tűnik Bakucz szürrealista indíttatású és eredményű, mindig figurálisba rejtett szabad vonalait, mozdulatait Kemenczky figurákat rejtő és absztrakt arabeszknek tűnő írásrajzaihoz hasonlítani. Bakucznál még a montírozott maszkok is inkább arc-, mint maszkyszerűek. Mégis mindkét idiómában a világ emberentúlról-emberi jelentkezésének jelszövevényét látjuk.

Kemenczky Judit, sejttem és kockáztatom meg, Bakucz alkotásainak vonzó taszításában mozdult tovább, a látszatra formátumukban is távol-keleti

Költőkként ismerték egymást, egy Magyar Műhely-találkozóról, a kapcsolatot azonban jóval később és meglepetésszerűen Kemenczky Judit kezdte egy levéllel...

zászlókhoz és fríz-szalagokhoz. Rizspapírhoz is, nemcsak kínai tushoz és ecsethez. Kollázzson túlra, csak ecsetírású képekhez. Az ecsetvezetés nála több, mint a kezét vezető ecset mozgása. Az eredmény emlékeztet ugyan Jackson Pollock csöpögtetett-freccsentett alakzataihoz, azoktól azonban az írásnak tűnő jelek álló zuhataga és az abba rejtett alakok révén összetéveszthetetlenül és, mondanám, hangzatosan eltér. Ami látható Kemenczkynél, *mondja*, hogy másról is van kép és szó, hiszen a néző önkéntelenül is szavakkal mormolja magának, hogy »ez arc«, »ott egy emberalak«, »az hegyvonulat«.

Így kezdődött bevezetőm 1994. július 12-én Budán a Vízivárosi Galériában Bakucz József és Kemenczky Judit kollázsairól, képeiről és zászlóiról. (Megjelent a *Magyar Műhely* 93. számában.) Ez volt az egyetlen közös kiállításuk, Judit szervezte, ő kért fel a bevezetőre; a kiállítást hangsúlyozottan páros kiállításnak, kettejük kiállításának szánta.

Bakucz József már nem élt, 1990. október 13-án halt meg agyvérzésben. Lakásán, a Boston-közelében Watertownban ájult el, és sohasem tért magához. Kemenczky Judit vitte kórházba fia, Dávid segítségével. Úgy emlékszem, három napig tartották kórházban, a gépről Judit belegyezésével kapcsolták le, orvosi vélemény szerint az agyhártya visszafordíthatatlan volt.

Kemenczky Judit hét évvel később, 2011. augusztus 19-én halt meg rákban, nagy szenvedések után. Addigra azonban Bakucz szürrealista kollázsai és leginkább Miróval rokonítható, de sajátos vonalvezetésű, alakzatokat is kalandozó akrillalakkal rajzolt-festett színes képei már nem voltak sehol. Judit pszichotikus állapotban megsemmisítette őket, saját ruháit is. Kórházi és gyógyszeres kezeléssel sikerült visszanyernie magát. Bakucz irodalmi hagyatékát már korábban a Széchenyi Könyvtárnak adta, vele voltam – kutattam előzőleg az archívumban –, és tudom, a színes kollázsoktól és képektől nem akart megválni. Aki ma el akarja képzelni, milyenek lehetnek, talál néhány színes másolatot André Breton *Oldható hal* című, Bakucz fordításában az Orpheusz kiadónál megjelent (sajnos kis formátumú) könyvében.

Halála idején Kemenczky Judit már évek óta egészen másféle képeket festett, mint amelyek azon a kiállításon voltak láthatók: tematikusan szentképeket. Ezek a képek is felismerhetően az ő keze munkái voltak, de egymásra hasonlítottak, nem a korábbiakra. Másféle gesztusokkal készültek, arca központosítva, ha az nem is a képsík közepére került, és másféle színhatásokkal, mindenképpen a japán ecsetvonásos összetevő nélkül.

A Vízivárosi Galéria kiállítását előrehozva emlitem. Ez volt kettejük együttléteinek-együttműködésének vizuális jele, mindketten azután kezdtek kollázsokat készíteni és festeni, hogy összekerültek, és házasságot kötöttek. „amúgy meg azért kezdtem el képeket festeni és ragasztani, mert nem tudtam magyarul írni Amerika angol–francia nyelvterületén”, írta Judit az 1992-es *Amerikai versek* utolsó darabjában. „Az 1985–87-es Burlington–Boston kollázsok azonban pompásan elszórákkoztattak.”

Bakucz számára a kollázs és később a színes, szürrealista ihletésű rajz komolyan vett, de mellékes foglalatosság volt. Alkotásait, ha kitűnőek és ámulatosak voltak is, ő maga sohasem állította ki, így a festő és kollázsokat alkotó Bakucz ma már csak legenda lehet. (Előkerülhetnek persze képek innen-onnan, barátoktól, akiknek ajándékozott, ahogyan például az én 2-3 éves kislányomnak festett és adott egy nagyszerű, akrilecsetekkel készített képet.) Kemenczky viszont az amerikai évek után jelentős festő is lett, több sikeres kiállítással, köztük a legendás pécsivel, ahol zászlókat mutatott be. Ezek a „zászlók” kigöngyölt hosszú rizspapírtekercsek voltak, varázslatos kuszassággal telefestve, egyszerre japános és gesztusos-absztrakt rövid ecsetvonásokkal. Bostonban (ha nem is Watertownban) hozzájutott a legjobb anyagokhoz, Buda-

pesten ez annak idején nem volt könnyű, de igyekezett megszerezni, amire szüksége volt. (Kérésére, útban Amerikából, Münchenben vettem japán rizspapírtekerceket, tust, arany- és ezüsfestéket, tűvékony ecsetet: autentikus anyagokkal akart dolgozni.)

Költőkként ismerték egymást, egy *Magyar Műhely*-találkozóról, a kapcsolatot azonban jóval később és meglepetésszerűen Kemenczky Judit kezdte egy levéllel, amitől Bakucz hirtelen szerelmes lett. Az arany és piros rajzolatokkal díszített boríték ámulatos volt, maga a levél is, tartalmáról csak lelkendezett. Odavolt. Éppen aktuális montreali barátnőjét meghívta volt egy párizsi kirándulásra, és úgy tartotta tisztességesnek, hogy el is vigye, holott akkor már csakis Judit élt benne. Maga is csodálkozott a hirtelen változáson. „Én egy ilyen pacák vagyok”, mondta, „egyik napról a másikra”. Ezután ment Budapestre, látogatóba, az '56-os forradalom után először, nem törődve azzal, hogy emiatt elveszítheti szerződéses állását (ami meg is történt). A találkozás neki fontosabb volt. Aztán Judit látogatta meg Amerikában, először a Vermont állambeli Burlingtonban, ahol lakást, majd a Boston és Cambridge (Massachusetts) közeli Watertownban, ahol házat bérelt (az utcában pár házzal arébb anyja és öccse lakott).

A Vízivárosi Galéria kiállításának évében jelent meg Bakucz *Megalit* című kötete (Magyar Műhely, Orpheusz). Ez az eddig egyetlen Magyarországon kiadott Bakucz-kötet ténylegesen hét kötetet foglal magában; Bakucz köteteket komponált, kis köteteket. Az első kötet dátuma 1985, utolsó két verse Juditnak/-hoz/-ról szól, az utolsó pedig 1987–88-ban készült. Bakucz és Kemenczky együttléte és együttlétük idején keletkezett munkájuk öt évig tartott, és ami Bakuczot illeti, ezt az öt évet summázta a kiállítás és a könyv. Judit számára is, hiszen az 1992-ben megjelent *Amerikai versek* (Széphalom) fedőlapján is 1985–1991 olvasható. A kötet 27. oldala alján a pontosítás: „Az AMERIKAI VERSEK hatodik és egyben utolsó darabját (11+0) Bakucz József (élt: 1929–1990) magyar, amerikai és Muso Soseki (élt: 1275–1351) japán költőnek írtam Bostonban, valamint Budapesten – sok megtorpanással – 1987 telétől 1991 nyaráig.” Maga a vers ezen a 27. oldalon kezdődik, az oldal tetején „The Taoist I Ching: Darkness” (a taoista I Ching: sötétség) mottójával: „Mindazok, akik a sötétség útján vándorolnak az ártatlanság sötétjébe kell visszatérjenek, mert ez az egyetlen út vezet az eredendő világossághoz...” A 11+0 számozott részből álló vers címe, meglepő módon, a legvégén található (a tördelést nem tudom visszaadni): „*kemenczky judit A SZEM ÉS FÜL ÉLETREKELTÉSÉNEK VALAMINT A TÖRÖTT LÁB ÖSSZEILLESZTÉSÉNEK az időben még feltüntethető a térben még elhelyezhető szavakkal megrajzolt gyógyító talizmánja*”. Erre még két vers következik, az 59. oldalon olvasható hosszú címben – az egész csak fénymásolni lehetne – együvé kerül „Bakucz József” és „Krisztus urunk”, a 61. oldalon kezdődő vers felett pedig Avilai Szent Teréziól a mottó: „*Akkor Ő már a kereszten függött, amikor végre akadt egy rabló, aki az érdekében felemelte a szavát.*”

Már idéztem a kötet utolsó és önéletrajzinak szánt verséből, hogy Kemenczky Judit Vermontban kezdett kollázsokat készíteni, és hogy Burlingtonból Bostonba (Watertownba) került. Ehhez hozzá kell tenni, hogy 1987-ban visszautazott Magyarországra, és két éven át ott is maradt. A versben erről olvasható: „Az amerikai technikusévek után, 1987–1989-ig bezáróan, budapesti kényszerleszállásom idején... élve az alkalommal és a belső disszidálás lehetőségeivel, megfestettem az EGYETEMES (UNIVERZÁLIS) ÍRÁS TÖRTÉNETÉNEK 37 darabból álló FÉNYMÁSOLATAI-t (ragasztás nélkül)”, és: „1989 október végére kiirtván magamból a szenvedélybetegség + bélférgesedés kórokozóit – a parazitahálók maguktól szét- és lerohadtak –, 1989 telétől 1990 őszéig Bostonban megfestettem a FÉNYMÁSOLATOK ezúttal EREDETI HÚSZMÉTERES TEKERCSKÉPEI-t” (76.sk; az idézést itt szakítom meg, túl hosszú lenne).

Az ötéves együttlét tehát ténylegesen kevesebb, mint három év együttélést jelentett. Bakucz nem értette, miért maradt távol a felesége. Tehetetlenül háborgott, szenvedett, ezt meg is írta verseiben. A végtelen telefonbeszélgetéseknek az vetett véget, hogy kikapcsolták Bakucz telefonját, mert nem tudta kifizetni a számláit. Barátai révén kapott volna állást az MIT-nél (a Massachusetts Institute of Technology nem csak egyetem), de elutasították; katonai titkos munka lett volna, amilyenén már dolgozott, de ezúttal népi demokrata állampolgárságú felesége miatt nem kapta meg az engedélyt. Hosszú ideig volt állás és fizetés nélkül. A Bakucz *Megalit* kötetének első részeiben érezhető boldog hangvételt ezért váltotta le a borongós és gyakran keserű hangú versek sora.

Mind a ketten hangjukra már régen rátalált költők voltak. A szerelem szerelem, elég ahhoz, hogy két ember összekerüljön, két kialakult költő azonban, azt hiszem, nem élhet együtt, ha nem érez rokonságot a másik költészetével. Egyúttal ennek az ellenkezője is igaz, jelentős különbséget is kell éreznük, ami megvédi őket, hogy a másik másolásától tartsanak. A Bakucz–Kemenczky párosnak, hiszen ez tényszerűen dokumentálható, attól függetlenül, hogy mindkettőjüknek megvan a maga immár lezárt és sajátos életműve, különlegessége a költői rokonság és a bármikor bármelyik versükben megtapasztalható jelentős különbség. Kemenczky hívő keresztényként írt, akkor is, amikor még ez a versekből nem lett olyan egyértelműen olvasható, mint élete utolsó 8-10 évében. Bakucz viszont ki is mondta, ami verseiből olvasható, hogy nincs olyan vallás, amit magáénak mondhatna. Sőt ha valami nem került bele szinkretizmusába, az éppen a kereszténység. Ebből arra lehetne következtetni, hogy költői világuk nem hasonlíthat egymásra. Igaz, Kemenczkynek élete végéig meggyőződése volt, hogy a kereszténység és a buddhizmus lényegileg egy és ugyanaz, a japán no-dramákat is ilyen meggyőződéssel fordította. (Halála előtt napokkal meglátogattam a kórházban, és említette egy álmát, amelyikben Japánban föld alatti helységben vagy barlangban papok végeztek valami ceremóniát, amiben ő a keresztény és buddhista hit azonosságának bizonyosságát látta. Ezt magyarázta nekem.) A Távol-Kelet mindenképpen fontos volt számára, ahogyan Bakucznak is, bár számára a hindu tantrizmus volt különösen vonzó (nem a tibeti).

Hitviláguk és szövegeik jellege is nagyon különbözött egymástól, és mégis érezhető, hogy vonzódtak egymás költészetéhez, ami nagyon is harmonizált lényük erős, de más-más kisugárzásával, szokásos beszédükkel. Van-e hát valami közös vagy analóg a költészetükben? Úgy érzem és gondolom, hogy van. Első olvasásra vagy hallásra mindegyikük verseiben a szavak, sokféleségük és sokféle utalásaik zuhatagában érződik egy koherenciát nélkülöző kohézió. Akik nem szeretik Bakucz vagy Kemenczky verseit, azt szokták mondani: ömleny. Bakuczra ténylegesen hatott a jazz-improvizálás, a szürrealista alogikus versalakítás mellett: szaggatottabb a ritmusa, keményebbek a vágások az ő verseiben, mint Kemenczkyében, de abban is megtalálhatók, többnyire – közel se mindig – lágyabban, egymásba hajlóan, örvénylően. Az ő versei is zuhatagok, de ritmusukban és változataik sebességében másfélék.

A kohézió, ha elemezzük, korrelációk szövevénye, aminek, kohézióként, nincs és nem is lehet központja. A mondatok vagy mondatrészecskék egymásra következősét nem logikai vezérlés fűzi, hanem valami téma, témavariációk sora, amely téma többnyire nem közvetlenül fejeződik ki. Ha mégis, akkor se számít, maga a zuhatag sugallja, a szavak – a lexikonban egymástól legtávolabbról származók is – kiszakadnak a mondatokból, és úgy emelkednek a vers részeivé. Az egymásra következős így egymás mellé kerüléssé válik, hatásában egyidejűvé, nincsen igazán, ami láncolattá fűzhetné. Ez a szerveződés a legfeljebb töréseket is elviseli, magába integrálja. Olyan egész, ami kikezdzhetetlen, holott részei esetlegesen tűnhetnek. A versek véget érnek, nem befejeződnek, és gyakran úgy, illetve történhet ez úgy is, hogy visszaül-

nak a kezdetre. Disszonanciák konzonanciája, rendetlenségből sugárzó rend dinamikus egyensúlyja. (Bocsánat az idegen szóért, de az „egyensúly” nem érezteti az egyenlő-súlyozódást.)

Ez a megfogalmazás-kísérlet Bakucz és Kemenczky verseinek milyenségére vonatkozik, attól persze nem függetlenül, hogy mi jelentkezik belőlük, miféle világ-megélést, versvilágot sugallnak.

Megélést mondok, a gondolatiság 20. században keletkezett gondolkodói irányzatainak egyike sem alkalmazható, fedezhető fel verseikben. Alkalmatlannak tartom a lét, létezés, egzisztencia szavakkal jelzett fogalmak alkalmazását. Amikor például Bakucz (Cusanus) „coincidentia oppositorum”, az ellentétek egybeesésének gondolatát a „coniunctio oppositorum”, az ellentétek egymásbakapcsolódása gondolatával helyettesíti be egyik Kemenczkyhez szóló szerelmes versében, nem Cusanus egzisztencialista olvasatát (Jaspers) véli javítani. Holott tudom, Bakucz nagyon közel érezte magához Cusanus mondását Istenről: olyan kör (vagy gömb), aminek központja mindenütt, kerülete pedig sehol. És úgy emlékszem, Kemenczky is szerette ezt, mindenképpen jelezte gondolkodását. Verseikben azonban, ha ezt a példát vesszük irányadónak, nem gondolatokat fejeztek ki, esetenként más-más változatban, feltehetően azt akarták írni, amit éreztek, megélték, illetve ahogyan megélnék egy ilyen világot, és éreznek egy jobbat.

Bakucz a világra: a földre és az univerzumra alkalmazta azt a gondolatot, amit Cusanus Istenre, és ami egy teljesen elképzelhetetlen gondolat. Sőt gondolatként is annyira paradox, hogy abszurd: megfelel Tertullianus „credo quia absurdum”, hiszem, mivel érthetetlen mondásának, azzal a jelentős különbséggel, hogy Cusanus *gondolja*, amit Tertullianus *hisz*. Az univerzumra azonban Bakucz úgy értette, ahogyan azt az asztrofizika feltételezte: mindegyik Nagy Robbanással elpusztul és újra indul, azzal a (számomra) fantasztikus különbséggel, hogy mindegyik megőrzi az előző, a már sehol sem lévő információit. Egyik előadásában mondta: „az információ halhatatlan”. Így lehet érteni, amit egyik versében írt: „Egy nap bekövetkezik elszakadásunk és ha külön-külön, más időben jövünk vissza, már nem fogunk emlékezni egymásra; de talán ma azért vagy ilyen kihívóan gyönyörű, mert egy korábbi világ-egyetemből beszél testedhez a nyelvem és ez a hangtalan dicséret az, amitől így ragyog.” (*Megalit*, 237.)

Kemenczky viszont Istenről gondolta, ha gondolta, amit Cusanus, de az egyetlen (földi és földöntúli és emberen-belüli) világban. Csak olyasmit mondhatok minderről, amit Kemenczky Judit írt (itt a tördelés sajátságai nélkül): „ahogy ÉN szándékozom befogadni a Te örökkévalóságodat úgy fogadd be Te is az Én /a l u l í r o t / kemenczky judit halálomat”. Ez a halál, mondja előbb, „a keleti és nyugati határátelő metszéspontján” következik majd be „három szeretetteljes tanú *Zeami Motokijo* nagymester *Hildegard von Bingen* apátnő valamint *Wing Wei* kápró mágus jelenlétében” (*Amerikai versek*, 80.sk).